

Лариса Йовенко

ПРАЦЯ ЯК ФАКТОР НАРОДНОГО ВИХОВАННЯ

Сьогодні – це той час, коли маємо якнайрішучіше повертатися до української родинної педагогіки, до відродження традиційного статусу української родини з її непорушними авторитетами, повагою до батьків і материнським покликанням жінки, подружньою вірністю, любов'ю до дітей і відданістю святому обов'язку їх виховання. Таке повернення має забезпечити на власному прикладі підготовку студентської молоді до родинного виховання.

Традиційний виховний досвід такого соціального інституту як сім'я має стати основою для моделювання сучасного соціального доквілля, яке б сприяло вихованню гармонійної особистості. Відродження в нинішніх умовах традиційного виховного досвіду вважаємо необхідною умовою успішного вирішення педагогічних та суспільних завдань. Усе вищезазначене зумовлює актуальність обраної нами теми дослідження.

На сучасному етапі роль родини, сім'ї та її виховні функції знецінено. Негативно впливають на нашу родину як на виховний інститут наслідки модерного розвитку суспільства, що дає підстави розглядати цю проблему як проблему світового масштабу.

Негативно вплинули на сучасну родину комп'ютеризація, технологізація соціального доквілля, який заперечує розвиток власних трудових умінь та навичок.

У сім'ї закладаються і розвиваються трудові навички людини (шити, вишивати, пришивати гудзики, готувати їжу, прати, обходити себе і власну домівку та ін.). Сучасне суспільство, його модернізація (автоматизація, комп'ютеризація, математизація та інші наслідки науково-технічної революції) призвели до відсутності в людини вмінь та навичок індивідуальної творчої праці. Недаремно в останні десятиліття на Заході з'явився такий термін, як «комп'ютерна смерть». Це не смерть фізична, скоріше – духовна. Проте вона має вплив і на сферу фізичного життя людини: діти, просиджуючи годинами за телевізором чи комп'ютером, виконують мінімальну кількість фізичних рухів, що призводить до аномалій у їх розвитку. Технологізація щоденного побуту (перенасичення його автоматизованими приладдям: пральними машинами, кухонними комбайнами, багатофункціональними пилосмоками тощо) справді економить час, але сама собою заперечує навіть виникнення думки про механічну працю. Особливо поширена на Заході, така технологізація створює передумови для появи наступного нездорового покоління: це або діти-товстуні, які вже з дворічного віку вимагають надмірної уваги й зусиль дорослих з причини власної хворобливості, недостатньої рухливості, або діти з атрофованими м'язами – надміру слабкі, кволі, які потребують не лише фізичної допомоги батьків, а й медичного піклування. Як наслідок, маємо пропагувати

механічну працю, аби уникнути поступового «вимирання» нації, яке, насамперед, передбачає наявність трудовиховної функції сім'ї.

Виховання дитини у праці здавна було основою родинної педагогіки українців. Соціальні шаблі, до яких піднімається дитина в межах сім'ї, пов'язані з виконанням нею все більш складних і відповідальних трудових доручень.

Проблемам трудового напрямку родинного виховання присвячені праці Н. Гаврилук, В. Горленка, М. Зубрицького, О. Левицького, В. Наулко, А. Пономарьова, О. Семенов, І. Симоненка, Є. Сявавко, М. Стельмаховича, Р. Чмелика та ін.

З контексту усього вищесказаного ми сформулювали мету нашого дослідження: виявити особливості трудового виховання в українській родині. Така мета передбачає виконання завдань: 1) розглянути традиційний трудовиховний досвід українців; 2) з'ясувати педагогічний потенціал трудового виховання у сучасному навчально-виховному процесі вищого педагогічного навчального закладу.

Підготовка дитини до самостійного трудового життя – це та вісь, навколо якої формуються всі інші грані особистості, здійснюється моральний, фізичний, естетичний, розумовий розвиток дитини. У хліборобській селянській родині українців праця і побут переплетені настільки тісно, що їх неможливо роз'єднати. Тому не дивно, що факт самого народження дитини сприймався у сім'ї як поява ще одного робітника й помічника. Саме цим пояснюються звичаї відрізання пуповини в новонароджених хлопців на сокирі, щоб у майбутньому був добрим господарем, а в дівчаток – «на гребені», щоб була доброю пряхою [2]. На Лемківщині під час першої обрядової купелі, яку здійснювали на третій день після хрещення, на край «купілки», зробленої з верби, клали різні домашні та сільськогосподарські предмети: хлопцеві – молоток, сокиру, рубанок, а дівчинці – веретено, голку, заколоту в одному розі «крижми», намоченої у воді (щоб була зручна у жіночій праці) [9, 103].

Ці звичаї свідчать про дотримання у вихованні принципів статевого розподілу праці. Сокира, молоток, рубанок, голка, веретено – одні з основних знарядь праці, які використовуються в господарстві відповідно чоловіками і жінками.

Орієнтація хлопчиків і дівчаток на виконання різних робіт простежується від народження дитини. Проте до певного віку всі діти перебували під опікою матері. Аналіз літератури засвідчив, що діти знаходилися коло матері до семи років. Батько, як правило, цікавився дитиною, коли вона вже щось розуміла. Досягнувши певного віку, син потрапляв під опіку батька, який готував його до виконання функцій годувальника сім'ї та її голови. Доньок матері залучали до жіночої праці, виховуючи в них риси, притаманні українській жінці.

Завдання виховання, за народними уявленнями, полягає в тому, щоб сформувати свідомого трудівника, якому праця приносить задоволення.

Родинне трудове виховання охоплює морально-трудова досвід

родини, засоби підготовки дитини до самостійного трудового життя, які склалися історично й передаються з покоління в покоління усталеним шляхом та підтримуються громадською думкою.

Основу такого виховання становить усвідомлена потреба діяльності. Для української родини характерний принцип розподілу праці. Кожен член родини мав свої обов'язки і ніс відповідальність за свою працю перед родичами й громадою.

До цієї категорії ми відносимо й залучення дітей (залежно від статі) до хатніх та господарських робіт, спільної праці, майстрів та трудових династій. Досвід залучення до хатніх та господарських робіт уміщує життєву мудрість, від нього залежить і репутація родини. Спільна систематична праця здійснюється шляхом научування, повчання, відповідального, поважного ставлення до роботи. Усе це фіксується елементами прийнятого в суспільстві способу трудового життя.

Одне з найперших і найосновніших занять 5-7-річних хлопчиків і дівчат – це пастишення. Наймолодші пасли гусей, свиней, телят, старші – корів, а вже хлопці в підлітковому віці – коней та волів [3, 56; 6, 62].

Із семирічного віку за виховання сина, в основному, відповідав батько, а доньки – матір. Дванадцятирічні хлопці вже працювали нарівні з дорослими, звичайно виконуючи менший обсяг робіт, дівчата ж були зайняті жіночими роботами – пряли, ткали, білили полотно, шили, під час польових робіт жали та гребли сіно [9, 105].

Навчали дітей також ремесел, якщо хто-небудь у сім'ї займався певним промислом (гончарство, лозоплетіння та ін.). Такі заняття передавалися з покоління в покоління. У селах, розташованих біля річок, озер чи моря, діти з малих років при звичаювалися до рибальства. Як зазначає Н. Заглада, дев'ятирічна дитина вже в'язала жаки, сукала мотузки, допомогала тягнути невід, викидала підсаками кригу з ополонки тощо [3, 106].

Значних масштабів наприкінці XIX – на початку XX століття в Україні набуло наймитування дітей. Якщо сім'я через брак засобів виробництва не могла забезпечити всіх дітей потрібним обсягом роботи, то синів і доньок з 11-12-ти років віддавали в найми. У цьому випадку трудове виховання дитини було продовжене господарем, який одночасно вчив наймитів, утримував їх і користав із плодів їхньої праці. Потрапити наймитувати до доброго господаря вважалося за честь. Як свідчить аналіз наукової літератури, траплялися випадки, коли не хотіли повертатися до батьківської оселі через добре ставлення господаря [3, 115].

Аналізуючи трудове виховання дітей у сім'ї, можна виділити декілька його етапів. Перший тривав до семи років. Дитина в такому віці набувала певної самостійності в їжі, вдяганні, засвоювала правила користування предметами та елементарні норми поведінки [6, 182]. У цьому віці як найефективніші виховні засоби використовували колискові пісні, пестушки, утішки, казки тощо, основний мотив яких – заохочення до праці. Важливе місце належало іграм, в яких діти наслідували повсякденне життя дорослих. Н. Заглада подає докладний опис ігор, в яких діти залюбки «господарюють»:

орють, сіють, жнуть та косять, в'яжуть снопи і складають їх у копи, молотять [3, 115]. Важливими засобами на першому етапі трудового виховання в родинній етнопедагогіці є також показ і спостереження, які давали дітям перші уявлення та елементарні знання про сільськогосподарську працю, рибальство, ремісництво, цілеспрямовано впливали на емоційний світ дитини шляхом пропаганди трудової діяльності людини [5, 182].

Після семи років настає другий етап трудового виховання – діти стають активними помічниками батьків. Тепер дедалі більше відчувається статево-поколінний розподіл праці серед них. Основні методи виховання – це особистий приклад, практична участь дітей у виробничому процесі та спільна праця.

Із 14-15-ти років розпочинається третій етап трудового виховання, який характерний становленням робітника. Юнаки й дівчата остаточно утверджуються професійно, беруть участь у всіх виробничих діях нарівні з дорослими. Тепер уже сини й доньки без будь-якої допомоги можуть виконувати чи навіть організовувати певні процеси, тобто хлопці та дівчата вже майже готові до створення власної сім'ї і самостійного ведення господарства.

Трудові свята та обряди завжди були цінною формою передачі старшим поколінням молодшому соціального досвіду, духовних цінностей, моральних норм та принципів. Вони возвеличують та одухотворяють працю, виховують у дітей зацікавленість справами дорослих, стимулюють соціальну активність дитини.

До трудового виховання відносимо побутові звичаї та обряди, до яких належить традиційне обладнання житла, що містить знання про особливості та символіку раціонального розташування речей хатнього побуту, житлових і господарських приміщень (наприклад, стіл символізує спільність інтересів у родині, статки й злагоду; покуть – найсвятіше місце в оселі, домашній вівтар – оберігає родину від усілякої скверни, символізує родовідну пам'ять; поріг – захист від злих духів, недругів, він – своєрідний охоронець родинних статків і злагоди; піч символізує тепло отчого дому, хатнє вогнище, вважалася духовним оберегом родини). Вони виховують риси охайності, хазяйновитості, працьовитості; родинні побутово-обрядові свята (свято Нового року, День Матері, день народження, вхідчини, релігійні престольні свята) репрезентують особливий спосіб передачі новим поколінням ідей, соціальних норм, цінностей, почуттів.

Таким чином, в основі трудового напряму родинного виховання українців лежить статево-віковий розподіл праці. Основними методами його були особистий приклад батьків, безпосередня участь дитини у трудових процесах та спільна діяльність.

Родинне трудове виховання сприяє розвитку в дітей моральних якостей (відвертість, єдність слова й діла, охайність, хазяйновитість), воно є незаперечним фактором стабільності та ефективності функціонування сім'ї.

Чільне місце трудові звичаї та обряди повинні посісти у курсах українського народознавства, етнографії, фольклору, української мови,

української літератури.

Родинний трудовий досвід використовуємо у процесі оволодіння майбутніми вчителями спецкурсами «Українська народна іграшка Східного Поділля» та «Українська вишивка», де студенти реконструюють давні вироби та виготовляють за їх зразком власні, дещо осучаснені, але основним принципом такої реконструкції є збереження давніх орнаментів, рис та способів передачі їх. Таким чином, здійснюється безперервний процес успадкування трудового досвіду поколінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болтарович З. Традиції сімейного виховання // НТЕ. – 1993. – № 2. – С. 16-24.
2. Грицак Є. Дитина в українських народних повір'ях і в народному лічництві // Неопалима купина. – 1995. – С. 75-100.
3. Заглада Н. Побут селянської дитини. Матеріали до монографії с. Старолісся. – К., 1929. – 180 с.
4. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. – К.: Либідь, 1993. – 765 с.
5. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка: Навчальний посібник. – К.: ІСДО, 1996. – 288 с.
6. Сявавко Є. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. – К., 1974. – 151 с.
7. Токарева С.Н. Социальные и психологические аспекты семейного воспитания. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 73 с.
8. Цимбалістий Б. Родина і душа народу // Українська душа. – С. 66-96.
9. Чмелик Р.П. Мала українська селянська сім'я другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (структура і функції). – Львів, 1999. – 142 с.